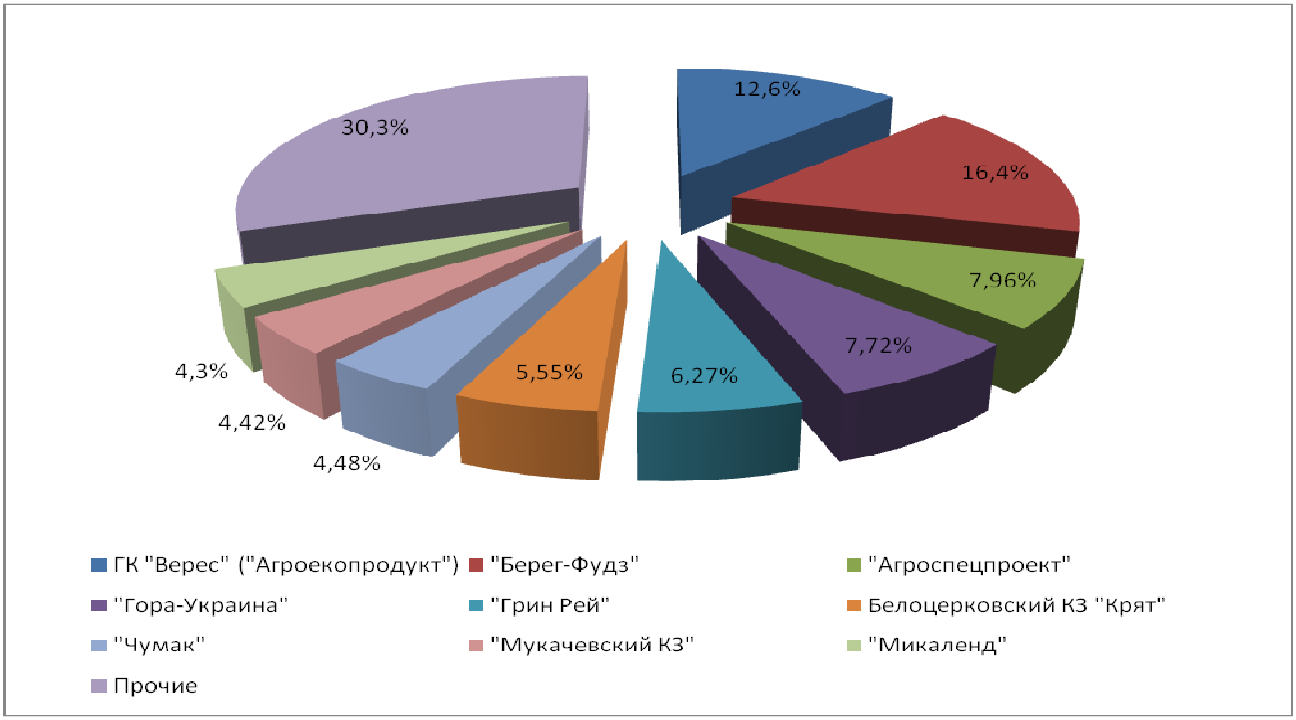

Рис. 2 Частка найбільших компаній у національному виробництві консервів з овочів, плодів, горіхів і грибів з додаванням оцту [2]

Висновки. Таким чином, у найближчій перспективі галузь буде розвиватися інтенсивним шляхом, хоча площі під плодоовочевими культурами і насадженнями також будуть зростати переважно у професійних виробників.

Сучасний розвиток агробізнесу характеризується значним пожвавленням, посиленням конкуренції між товаровиробниками. Переробні підприємства вимушені все більше уваги приділяти політиці ціноутворення, просуванню та маркетингу в цілому, а також ефективним стратегіям конкурентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт журналу „БІЗНЕС” – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.business.ua/
2. Васильєва Н. „Консерваторія” / Н. Васильєва // Бизнес. – 2007. - № 9. – С. 140-142.
3. Славюк Р.А. Фінанси підприємств / Р.А. Славюк. – Луцьк : “Вежа”, 2001. – С. 34-35.

УДК 330.313 + 664.76(477)

НІКІШИНА О.В., канд. екон. наук, докторант
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

МОДЕЛЮВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ІНТЕГРОВАНОГО РИНКУ ЗЕРНА ТА ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ

Розглянуто головні моделі відтворення, обгрунтовано секторну структуру інтегрованого зернового ринку. Розроблено відтворювальну модель системи суміжних до зернового ринку, доведено доцільність її використання як методологічної основи механізму державного регулювання інтегрованого ринку зерна та продуктів його переробки.

Ключові слова: інтегрований ринок, відтворювальні процеси, секторна структура, споживча вартість товару, система суміжних ринків

The main models of reproduction are considered; the sector structure of the integrated grain market is proved. The reproduction model of system adjacent to grain the markets is developed, expediency of its use as methodological basis of the mechanism state regulation of the integrated market grain and products of its processing is proved.

Keywords: integrated market, reproduction processes, sector structure, consumer cost of goods, system of the adjacent markets

Вступ. Пошук нової траєкторії економічного розвитку України, яка базується на збалансованому співвідношенні механізмів державного і ринкового регулювання із домінуванням першого, обумовлює необхідність розробки інноваційної методології досліджень процесів функціонування та регулювання товарних ринків, як структуроутворюючих елементів реального сектору національної економіки. Об'єктами державного регулювання повинні стати відтворювальні процеси, що протікають у надрах стратегічних товарних ринків, зокрема, зерновому. Відповідно, моделювання відтворювальної структури інтегрованого зернового ринку (далі – ІЗР) та сукупності його зв'язків із суміжними ринками в їх єдиній динамічній системі постає вихідним пунктом критеріальної оцінки релевантного ринку; глибина та об'єктивність такого моделювання визначатиме як повноту і достовірність оцінки, так і ефективність управлінських заходів, що базуються на її результатах.

Теоретико-методологічні засади функціонування ринків зерна та продуктів його переробки знайшли відображення в працях Алтухова А.І., Васютіна О.С. [1], Ганганова В.М. [2], Кузнецової І.О. [3], Солопова В.О. [4], Стрєлкова Є.В. [5], Черненка С.О. [6] та інших науковців. Разом з тим питання моделювання відтворювальної структури зернового та суміжних до нього ринків є малодослідженим, що обумовило мету і завдання даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – розробка відтворювальної моделі системи суміжних до зернового ринків – окреслила низку завдань:

- систематизація основних моделей відтворення та їх сутності;
- обґрунтування секторної структури інтегрованого зернового ринку;
- дослідження плинності відтворювальних процесів (далі – ВП) у міжсекторних і міжринкових взаємодіях суміжних ринків;
- аналіз типології ринків зернових культур.

Результати. В якості методологічної основи дослідження процесів функціонування та регулювання інтегрованих ринків зерна і продуктів його переробки нами обрано відтворювальний підхід. Практика свідчить, що реалізувати свої потенційні можливості товарний ринок зможе лише тоді, коли він перетвориться на регулятор процесу суспільного виробництва, коли, за словами Б.А. Райзберга, «товарно-грошові відносини стануть переважаючими, проникнуть у всі сфери та сектори економіки» [7, с.227]. Водночас ще М.Д. Кондратьєв стверджував, що в умовах товарного господарства ринок є однією з головних сил, регулюючих процес відтворення [8, с.67].

Економічна теорія ідентифікує відтворення як процес постійного повторення і поновлення виробництва [9, с.57]. ВП передбачає відтворення на якісно новому рівні кругообігу матеріальних, фінансових, трудових і інформаційних ресурсів у складових секторах товарного ринку. Цей кругообіг здійснюється через економічні відносини між суб'єктами господарювання у системі суміжних ринків. В економічній теорії розроблено декілька моделей відтворення (господарського кругообігу). Їх еволюція відображає ступені сходження від найпростіших моделей («Економічні таблиці» Ф. Кене) до вищих і складніших (модель «Витрати – випуск» В. Леонтьєва). Основні моделі відтворення та їх концептуальну сутність узагальнено автором в таблиці 1.

Серед сучасних моделей чільне місце займає планово-інтегрована система неоіндустріального відтворення С. Губанова (див. табл. 1). Автор неоіндустріальної парадигми соціально-економічного розвитку доводить, що неоіндустріальний рівень продуктивних сил співвідноситься з вертикально інтегрованим характером виробничих відносин. С. Губанов відкриває новий для економічної теорії закон вертикальної інтеграції: «рентабельність проміжного виробництва повинна дорівнювати нулю – тільки тоді можна досягнути максимуму кінцевих результатів суспільного виробництва». Учений виділяє дві особливі стадії капіталізму (державно-корпоративний і держкапіталізм), обумовлені становленням неоіндустріальних за рівнем і характером розвитку продуктивних сил, що усуспільнюються. З його досліджень випливає, що неоіндустріалізація сприяє вертикальній інтеграції, і навпаки [11].

Відтворювальна модель товарного ринку В.М. Лисюка базується на аналізі відтворювального циклу споживчої вартості товару, яка, як об'єкт ВП, обертається на ринку в двох формах: в першій фазі відтворювального циклу – в матеріальній, в другій – у грошовій формі. Розвиваючи марксистську теорію відтворення, учений виводить формулу доданої вартості товару як суму заробітної плати, амортизації виробничих фондів, ренти та прибутку. Обґрунтована В.М. Лисюком концепція регулювання передбачає оптимізацію складових доданої вартості за загальної максимізації даного критерію [12].

Розглянуті моделі відтворення (див. табл. 1) свідчать про множинність та різноплановість векторів дослідження відтворювальних процесів.

Таблиця 1

Основні моделі відтворення (починаючи із сучасних)*

Економічний напрямок, школа	*Основні положення теорії відтворення*
Сучасні моделі: Неоіндустріальна парадигма С.С. Губанова	Обґрунтував планово-інтегровану систему неоіндустріального відтворення, відкрив закон вертикальної інтеграції – «нульова рентабельність всього проміжного ланцюга». Виділяє дві особливі стадії капіталізму: державно-корпоративний і держкапіталізм.
Відтворювальна модель товарного ринку В.М. Лисюка	Розробив методологію секторного аналізу товарного ринку, що базується на аналізі відтворювального циклу та моделюванні міжсекторних балансів. Обґрунтував концепцію і механізм регулювання розвитку товарних ринків, в основу яких покладено регулювання елементів доданої вартості, що обертається на релевантному ринку
Модель «Витрати-випуск» ***В.В. Леонтьєва***	Розробив систему міжгалузевих балансів «витрати - випуск». Таблиця балансів представляє собою математичну модель, що показує кількість ресурсів, використовуваних для виробництва кінцевої продукції. Взаємозв'язок секторів аналізується через систему порівнянь, параметрами яких служать коефіцієнти виробничих витрат. Модель стала основою для побудови багатогалузевої моделі економіки США
«Модель гармонійного розвитку» ***Г.О. Фельдмана***	Розробив модель пропорційної динамічної рівноваги економіки, яка описує взаємозв'язок темпу зростання сукупного доходу, фондовіддачі, продуктивності праці та структури використання доходу. На думку Г. Фельдмана, для досягнення високих темпів зростання необхідно спрямовувати більшу частину капіталу у виробництво засобів виробництва.
Марксизм Карл Маркс	Розробив теорію кругообігу грошового, продуктивного і товарного капіталу. Капітал розглядається як безперервний рух вартості, в результаті якого створюється додаткова вартість. Єдність кругообігу трьох форм визначає існування капіталу. Обґрунтувавши поділ суспільного продукту на два підрозділи (засоби виробництва і предмети споживання), визначає основне завдання теорії реалізації як встановлення пропорцій між даними підрозділами, віддаючи перевагу випереджального розвитку I підрозділу порівняно з II. Дослідив категорії основного і оборотного капіталу, умови реалізації суспільного продукту за простого та розширеного відтворення
Школа класичної політичної економії Жан-Батист Сей	Відкрив закон ринків збуту (закон Сея). На думку Ж.-Б.Сея, в процесі виробництва створюються не матеріальні блага, а послуги, і навпаки. Чинники виробництва (праця, капітал і земля) утворюють «продуктивні фонди»; кожний фонд надає «продуктивну послугу», за допомогою якої здійснюється виробництво продуктів
Адам Сміт	Сутність відтворення розкривається через догму Сміта: ціна (мінова вартість) річного суспільного продукту складається з трьох видів доходів - заробітної плати, прибутку і ренти. Джерелом даних доходів є, відповідно, праця, капітал і земля
Школа фізіократів Франсуа Кене	Модель відтворення базується на теорії класів Ф. Кене, яка поділяє націю на три класи: 1) *продуктивний* (виробники сільгосппродукції – створюють чистий продукт); 2) *клас власників* (король, сеньйори, церква – привласнюють чистий продукт); 3) *безплідний клас* (громадяни, які перетворюють сільськогосподарський продукт в іншу натуральну форму). «Економічні таблиці» Ф. Кене – перша модель суспільного відтворення і міжгалузевого балансу
Меркантилісти Томас Ман	Процес відтворення розглядається частково в контексті регулювання торгового балансу країни. Абсолютизація сфери обігу, виробництво – один із вхідних чинників

* Складено автором на основі аналізу джерел [9-12].

Для аналізу закономірностей і плинності ВП на ІЗР нами обрано секторну ринкову модель, запропоновану В.М. Лисюком, як найбільш універсальну та прикладну для вивчення потенційних можливостей ринку, ступеня їх досягнення, обґрунтування регуляторних заходів. Згідно методології аналізу інтегрованих товарних ринків, структуру інтегрованого зернового ринку можна представити як сукупність чотирьох взаємопов'язаних секторів: аграрного, переробного (первинна переробка), інфраструктурного та споживчого (вторинна переробка зерна). Секторна модель державного ринку зерна наведена на рис. 1.

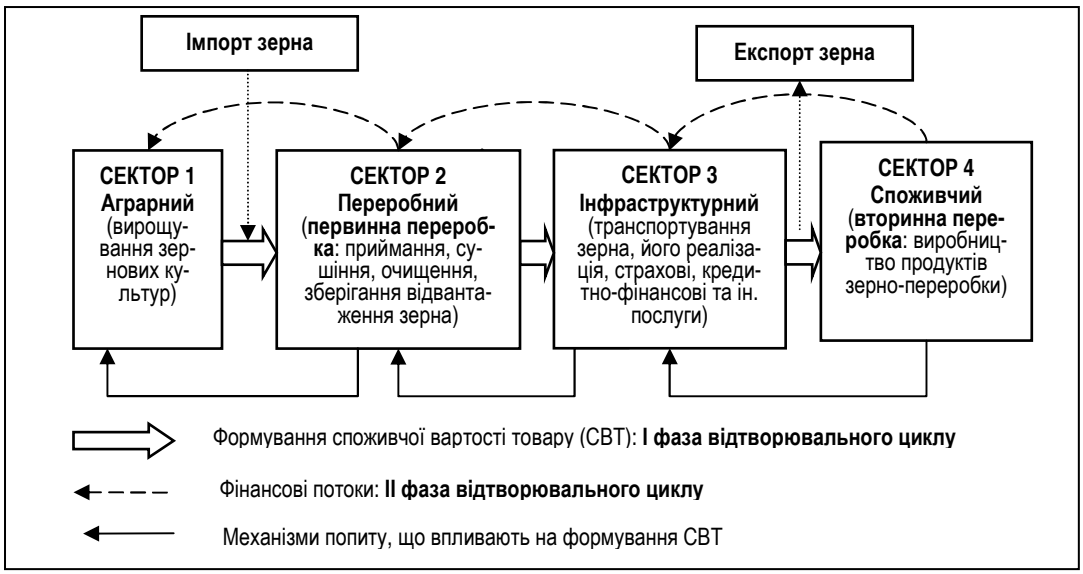

Рис. 1. Секторна модель інтегрованого зернового ринку [авторська розробка]

Об'єктом відтворювального процесу постає споживча вартість товару (далі – СВТ). Економічна теорія визначає СВТ як сукупність корисних властивостей товару, завдяки яким він має здатність задовольняти певну потребу суспільства або окремої людини. Її характерні риси такі: вона виступає як суспільно корисна споживча вартість; виражає сутнісний взаємозв'язок між виробництвом матеріальних благ і їх споживанням. Споживча вартість складає речовий зміст товару, а вартість (мінова) – кількісний. Товар є єдністю споживчої вартості і вартості [9, с.73]. На думку В.М. Лисюка, споживча вартість товару еквівалента його ринковій вартості, яка включає всі виробничі витрати, відтак, її можна ототожнювати з капіталом. СВТ як об'єкт відтворювального процесу обертається на ринку в двох формах: предметній (як товар із певними споживчими якостями) і грошовій (як оплата його вартості) [12, с.88-89]. Відповідно, відтворювальний цикл споживчої вартості зернових культур включає дві фази: (1) прямий рух товаропотоків зерна від аграрного до споживчого сектору ринку; (2) зворотний рух фінансових потоків, повернення коштів у виробництво (див. рис. 1).

Слід відзначити, що СВТ створюється в ресурсоутворюючих (виробничих) секторах інтегрованого ринку, передусім, аграрному та споживчому, в яких здійснюється процес виробництва зерна та продуктів його переробки. Сектор первинної переробки є специфічним сектором зернового ринку; його виокремлення в секторній моделі обумовлено індивідуальними якостями товару. Зерно є специфічним сировинним товаром, живою біологічною масою, якій притаманні дихання, розвиток, старіння. У біологічному циклі розвитку зерна існує стадія післязбирального дозрівання. Врожай збирають в той період, коли культури не досягли повної фізіологічної стиглості; якості повноцінного зерна вони набувають тільки через 1,5-2 місяці за умови організації правильного зберігання [13, с.36]. Здійснення технологічних операцій (сушіння та очищення) дозволяє зерновим культурам досягти повноцінних властивостей, приводить зернову масу в стійкий для зберігання стан, покращує якісні параметри зерна. Професором Л.А.Трисвятським зберігання названо «заключним етапом виробництва зерна» [14, с.7]. Відповідно, переробний сектор ІЗР можна обґрунтовано віднести до ресурсоутворюючих (виробничих) секторів, стан розвитку яких впливає на функціонування всієї системи суміжних ринків.

В інфраструктурному секторі ІЗР споживча вартість товару не змінюється, однак ринкова вартість збільшується на величину інфраструктурних витрат (витрат на транспортування, сертифікацію, оплату послуг експедитора, брокера тощо). У секторі вторинної переробки зерна відбувається руйнування його СВТ та створення нових товарів (зернопродуктів) із власними споживчими якостями, покликаними задовольняти виробничі потреби. СВТ на різних стадіях товароруху формується під впливом механізмів попиту (див. рис. 1). Взаємозв'язок між потребами і виробництвом має взаємозалежний характер. З одного боку, потреба являє собою внутрішньо стимулюючий мотив виробництва, з іншого – виробництво, створюючи конкретні види матеріальних благ, породжує конкретну потребу в них. Відтак, поява потреб обумовлена самим виробництвом [9, с.45].

Серед науковців немає єдиного підходу до визначення структури зернового ринку. Так, І.О. Кузнецова за місцем у структурі обміну ідентифікує ринки виробників зерна, посередників та кінцевих покупців [3, с.28]. У Ганганова В.М. зерновий ринок постає центральною ланкою регіонального зернового комплексу, що поєднує виробництво, насінництво, підприємства елеваторної та зернопереробної промисловості [2, с.187]. Є.В. Стрєлков ідентифікує первинний (система економічних відносин між виробниками зерна і переробними підприємствами) і вторинний (відносини між виробниками і споживачами продуктів зернопереробки) ринки [5, с.17]. В.О. Солопов визначає три стадії просування товарного зерна: перша – реалізація зерна первинним покупцям; друга – формування великих зернових партій для експорту та переробки, третя стадія – продаж зернових ресурсів

кінцевим споживачам та виконання експортних контрактів [4, с.57-58].

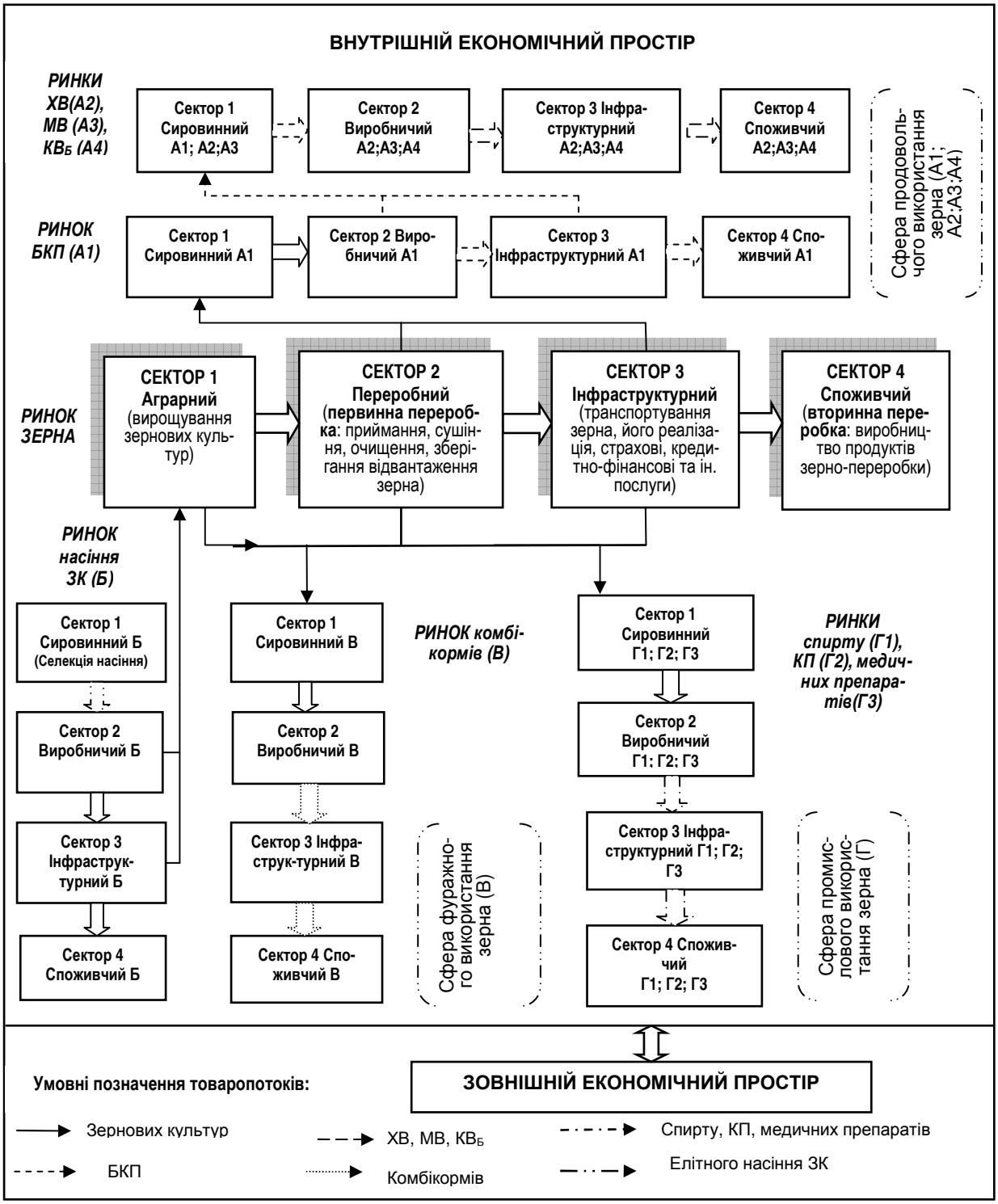

Скорочення: ЗК – зернові культури; ХВ – хлібобулочні вироби; МВ – макаронні вироби; $КВ_Б$ – борошняні кондитерські вироби; БКП – борошномельно-круп'яна продукція; КП – консервовані продукти.

Рис.2. Відтворювальна модель системи суміжних до зернового ринку [авторська розробка]

Наведені дослідження структуризації зернового ринку, з одного боку, не охоплюють усіх стадій ВП (наприклад, у розробках В.М. Ганганова та В.О. Солопова відсутня стадія споживання, Є.В. Стрєлкова – стадія розподілу), з іншого, об'єднують декілька сировинних і виробничих секторів суміжних ринків у одну стадію (наприклад, І.О. Кузнецова до суб'єктів виробничої діяльності на ринку зерна відносить насіннєві господарства та заводи, сільгоспвиробників і хлібоприймальні підприємства [3, с.33]), що свідчить про істотні методологічні розбіжності у визначенні структури зернового ринку як вихідного пункту його критеріальної оцінки. В даному контексті розроблена нами секторна модель інтегрованого зернового ринку

(див. рис.1) є найбільш повною, оскільки охоплює всі стадії ВП (виробництво, обмін, розподіл та споживання). Однак вона не ілюструє сукупність прямих і зворотних зв'язків між структуроутворюючим ринком зернових культур та суміжними до нього ринками в розрізі чотирьох основних сфер зернового споживання (насіннєвого, продовольчого, фуражного та промислового). Відтак, постає необхідність у побудові системи суміжних ринків, яка максимально повно охоплює множинність суміжних до зернового ринків відповідно стадіям ВП та сукупність органічних зв'язків між ними. Авторська модель системи суміжних до зернового ринків наведена на рис. 2.

Економічна теорія визначає суміжний ринок як ринок, товари якого є спорідненими з товарами релевантного ринку внаслідок взаємозамінності, комплементарності чи приналежності до єдиного виробничого ланцюга. Розрізняють горизонтально та вертикально суміжні ринки. Горизонтально суміжним є ринок товарів кінцевого споживання, на якому продаються товари, які є комплементами або недосконалими субститутами товарів релевантного ринку. Вертикально суміжним є ринок в одному технологічному ланцюгу з релевантним ринком; розрізняють нижньосуміжні та верхньосуміжні ринки [15, с.69-70].

У системі суміжних ринків нижньосуміжним по відношенню до релевантного ринку зерна є ринок насіння зернових культур, оскільки насіння є вхідним ресурсом для зернового виробництва. Водночас ринки зернових і хлібних продуктів, комбікормів, спирту, консервованих продуктів, медичних препаратів, які формують сфери продовольчого, фуражного та промислового використання зернових ресурсів, є верхньосуміжними по відношенню до релевантного ринку, оскільки зерно є вхідним ресурсом для виробництва даних видів товарів (див. рис. 2). У розробленій системі горизонтально суміжними є ринки круп'яної та макаронної продукції. Проведені дослідження довели, що в періоди зростання попиту на макаронні вироби виробництво круп зменшується, і навпаки, що свідчить про взаємозамінність даних товарів [16, с.130].

Авторська модель системи суміжних до зернового ринків дозволяє дослідити особливості та плинність відтворювальних процесів за всіма стадіями. Свій початок ВП релевантного ринку беруть на ринку насіння зернових культур (*Б*), з виробничого та інфраструктурного секторів якого товаропотоки елітного і репродукційного насіння надходять до аграрного сектору зернового ринку (див. рис. 2). Проведений аналіз динамічно-структурних змін зернового споживання в Україні (таблиця 2) свідчить про скорочення як обсягів насіннєвого споживання (з 4,6 млн т у 1995 р. до 2,95 млн т у 2012 р.), так і його частки у структурі загального споживання (з 13,19% до 5,23% відповідно). Проведені автором дослідження довели, що в 2011 р. ємність нижньосуміжного насіннєвого ринку склала 1,93 млн т, відповідно, 59,8% зерна, витраченого на посів (3,23 млн т) забезпечило сертифіковане насіння зернових культур у межах розширеного ВП, водночас 40,2% посівного матеріалу склало товарне зерно у межах простого і звуженого відтворення, що свідчить про структурні деформації ВП у системі суміжних ринків [18, с.49].

Таблиця 2

Динаміка та структура зернового споживання в Україні, млн т*

ПОКАЗНИКИ	Роки										2012 р. у % до 1995 р.
	1995		2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012		
	млн т	%							млн т	%	
Валовий збір зерна	33,93	Х	24,46	38,02	53,29	46,03	39,27	56,75	46,22	Х	136,2
Загальне споживання, у т.ч.:	34,89	100,0	24,14	38,56	43,56	52,24	41,50	44,24	56,50	100,0	161,9
1. Насіннєвий фонд	4,60	13,19	3,60	3,29	3,49	3,56	3,22	3,23	2,95	5,23	64,2
2. Продовольче споживання	8,85	25,36	7,75	7,75	7,02	6,86	6,81	6,73	6,65	11,78	75,2
3. Кормове споживання	18,53	53,11	11,06	13,82	13,58	14,00	14,79	16,33	16,15	28,58	87,1
4. Промислове споживання	0,88	2,52	0,10	0,67	1,63	0,92	1,65	1,55	1,45	2,57	165,2
5. Втрати	1,22	3,50	0,31	0,38	1,18	0,75	0,79	1,57	1,49	2,64	122,2
6. Експорт	0,81	2,32	1,33	12,65	16,67	26,16	14,24	14,83	27,80	49,20	в 34 р.

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [17, с.37]

Товаропотоки зерна із переробного та інфраструктурного секторів релевантного ринку надходять до сировинних секторів верхньосуміжних ринків борошномельно-круп'яної продукції (*А1*), комбікормів (*В*), промислових товарів (спирту, медичних препаратів, консервованих продуктів та ін.), формуючи сфери продовольчого (*А1, А2, А3, А4*), фуражного (*В*) та промислового (*Г*) використання зерна (див. рис. 2). Слід відзначити, що сфера продовольчого зернового споживання є дворівневою, оскільки борошно (*А1*) є вхідним ресурсом для виробництва хлібобулочних (*А2*), макаронних (*А3*) і борошняних кондитерських виробів (*А4*). Зменшення обсягів виробництва хлібопродуктів обумовили стійку тенденцію скорочення

обсягів продовольчого зернового споживання – з 8,85 млн т у 1995 р. до 6,65 млн т у 2012 р. (на 24,8%); у загальній структурі його питома вага склала 11,78% у 2012 р. проти 25,38% у 1995 р. (див. табл. 2). За вказаний період зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин призвело до скорочення обсягів та частки фуражного зернового споживання з 18,53 до 16,15 млн т (на 13%) та з 53,11% до 28,58% відповідно. Тенденція зростання притаманна тільки промисловому споживанню – його обсяги зросли в 1,65 рази і склали в 2012 р. 1,45 млн т.

Загалом у звітному періоді обсяги продовольчого і кормового споживання склали, відповідно, 14,4% і 34,9% зернового виробництва, водночас експорт досягнув 60,1% валового збору культур (див. табл. 2). Структурно-динамічний аналіз зернового споживання свідчить, що нарощування експорту відбувається не стільки за рахунок зростання валового збору, скільки за рахунок зменшення продовольчого, кормового та насіннєвого споживання зерна. Загалом структурні зміни зернового споживання свідчать про експорту орієнтацію зернового господарства та поступовий занепад зернопереробної промисловості, обумовлюючи необхідність державного регулювання відтворювальних процесів на ІЗР з метою їх збалансування.

Суміжні ринки відтворювальної системи органічно взаємопов'язані і взаємодіють між собою, формуючи внутрішній економічний простір, який є основою відтворювального циклу ІЗР (див. рис.2). Внутрішній економічний простір включає умови і передумови для функціонування системи суміжних ринків. Найголовнішою з передумов є наявність на території держави потужного економічного потенціалу та його складових (природно-ресурсного, виробничого, трудового, інфраструктурного, інноваційного, інформаційного, споживчого потенціалів), що складають матеріальну, трудову, інноваційну основи ВП на ринку зерна та продуктів його переробки. Слід відзначити, що всі суміжні ринки відтворювальної системи є повними чотирьохсекторними ринками, що свідчить про наявність в Україні потужного економічного потенціалу ІЗР і можливостей його розвитку за рахунок взаємодоповнюваності та взаємозамінності ресурсів. Взаємодоповнюваність характеризує можливості покращання якісних параметрів вихідного ресурсу з метою підвищення ефективності його використання. Так, для ефективного використання природного потенціалу застосовують технології і знання – економічний ресурс, який на основі інноваційних розробок, зокрема, селекційних, дозволяє підвищити продуктивність зерновиробництва. Взаємозамінність ресурсів передбачає можливість досягнення результату за різного комбінування вихідних ресурсів, заміни одного виду зернових культур на інший вид, наприклад, у комбікормовому виробництві.

Система суміжних до зернового ринків є відкритою відтворювальною системою, якій притаманна сукупність прямих і зворотних зв'язків із зовнішнім економічним простором (див. рис. 2). Вектор його впливу на відтворювальні процеси має подвійну спрямованість. З одного боку, зовнішній простір забезпечує суб'єктів ринку зерна та продуктів його переробки необхідними матеріальними, трудовими, кредитними ресурсами, з другого, зовнішній простір отримує від релевантного ринку фінансові та інформаційні ресурси, зокрема, цінові сигнали, на які гнучко реагують всі внутрішні агропродовольчі ринки. Взаємодія внутрішнього та зовнішнього економічного простору відтворювального процесу в системі суміжних ринків передбачає єдність внутрішньосекторних, міжсекторних і міжринкових матеріальних, фінансових та інформаційних зв'язків, які забезпечують послідовний процес виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Наведена на рис. 2. відтворювальна модель дозволяє структурувати релевантний ринок за стадіями формування доданої вартості товару, здійснити різноякісний міжсекторний аналіз ефективності ВП, рентабельності та податкових надходжень від суб'єктів різних секторів як зернового, так і суміжних з ним ринків. Водночас вона не відображає множинність типів зернового ринку. Як багаторівнева та багатоцільова система, ринок зерна об'єднує сукупність неоднорідних типів ринків, які мають власні специфічні риси і траєкторію розвитку. Узагальнена автором типологія ринків представлена в таблиці 3.

У просторовому розрізі виділяють світовий, національний і регіональний зернові ринки, за видами культур – ринки пшениці, ячменю, кукурудзи та ін., за організаційною формою функціонування – біржовий і позабіржовий ринки зерна (див. табл. 3). Біржовий ринок представлений системою аграрних бірж, на яких укладаються контракти щодо поставок зерна у точно визначеному короткому періоді (спотовий ринок) або майбутніх поставок (форвардний ринок). Позабіржовий ринок представлений такою організаційною формою купівлі-продажу зерна, угоди за якими не реєструються на аграрній біржі. Він характеризуються меншим рівнем поінформованості суб'єктів, водночас забезпечує нерозголошення угод і економію на біржових витратах [3, с.27].

Таблиця 3

Типологія ринків зернових культур*

Ознака	Типи ринку
1. Просторовий розріз	1. Світовий 2. Національний 3. Регіональний
2. Види зернових культур	1. Ринок пшениці 2. Ринок ячменю 3. Ринок кукурудзи 4. Ринок гречки 5. Ринок вівса 6. Ринок жита 7. Ринок риса 8. Ринок проса 9. Ринок зернобобових культур
3. Організаційні форми функціонування	1. Біржовий ринок (спотовий і форвардний) 2. Позабіржовий ринок
4. Межі чинного законодавства	1. Легальний (офіційний) ринок 2. Нелегальний («тіньовий») ринок
5. Механізм функціонування	1. Вільний 2. Регульований 3. Монополізований
6. Специфічні риси дуалістичного попиту на зерно	1. Внутрішній ринок 2. Експортний ринок
7. Ступінь розвитку	1. Розвинений ринок 2. Квазіринок (нерозвинений ринок)

*Складено автором із використанням джерел [1, 3, 4, 6, 9].

За межами чинного законодавства ідентифікують легальний (офіційний) ринок, на якому зернові товаропотоки фіксуються податковими, митними, статистичними та іншими державними органами, та нелегальний («тіньовий») ринок із неврахованими обсягами операцій із купівлі-продажу зернових культур. Слід відзначити, що існування «тіньового» субсектору державного ринку знижує достовірність зернових балансів, відтак, і ефективність управлінських рішень, що приймаються на основі їх даних. Щоб врахувати товарообіг «тіньового» ринку, аналітичні служби в ході розрахунку балансів використовують показник експертної дооцінки, зокрема, обсягів виробництва зерна, зерно- і хлібопродуктів, забезпечуючи тим самим об'єктивність, достовірність і повноту оцінки.

В залежності від типу діючого механізму функціонування, виділяють вільний, регульований і монополізований ринки (див. табл. 3). У структурі ІЗР функціонують як вільні сектори (аграрний, переробний, інфраструктурний), так і регульовані (споживчий, зокрема, виробництво борошна та хліба), що породжує низку протиріч економічних інтересів суб'єктів інтегрованого ринку та порушує рівновагу міжсекторного цінового балансу.

Поряд із класичною типологією зернових ринків існує і специфічна. Так, С.О. Черненко поділяє релевантний ринок на внутрішній та експортний, мотивуючи таку типологію існуванням різноякісного дуалістичного попиту на зернові культури. На його думку, розмежування двох сегментів державного ринку зерна обумовлено відмінностями у групах кінцевих споживачів, а також значною різницею внутрішніх і експортних цін культур [6, с.75-82]. Водночас обидва сегменти існують не відокремлено, а в тісній взаємодії і взаємообумовленості тенденцій розвитку єдиного загальнодержавного ринку.

В.О. Солопов виділяє розвинений («нормально функціонуючий») ринок і квазіринок («псевдоринок»). На думку вченого, розвинений ринок виконує роль регулятора і координатора ВП, при цьому роль ринкових механізмів є домінуючою. Квазіринок визначає несформовані агропродовольчі ринки, які не можуть забезпечити навіть просте відтворення ресурсів через значні відхилення від режиму розвиненого ринку [4, с.17-18].

Незважаючи на множинність типів ринку зерна, інтегрований ринок функціонує як єдина відтворювальна система, що органічно поєднує біржовий та позабіржовий, легальний і «тіньовий», вільний і регульований, внутрішній і експортний ринки, а також субринки всіх видів зернових культур.

Запропонована модель системи суміжних до зернового ринків (див. рис. 2) орієнтована на розширене відтворення ресурсів, оптимізацію товаропотоків між секторами та взаємопов'язаними ринками, збалансований перерозподіл фінансових ресурсів між суб'єктами різних секторів відповідно до частки доданої вартості в ринковій ціні товару. Однак на практиці класична структура ІЗР та урівноважена система міжсекторних і міжринкових зв'язків змінюються під впливом деформацій відтворювальних процесів. Їх типи, першоджерела та прояви розглянуті автором у попередніх дослідженнях [18, 19].

Висновки. В ході дослідження обґрунтовано чотирьохсекторну відтворювальну структуру ІЗР, яка, на відміну від існуючих розробок, охоплює всі стадії ВП (виробництво, обмін, розподіл та споживання), відтак, є найбільш повною та універсальною для оцінки сучасних мікросистем. Доведено, що ресурсоутворючими секторами, в яких створюється споживча вартість товару та максимізується його додана вартість, є аграрний, переробний і споживчий сектори інтегрованого зернового ринку. Стан розвитку ресур-

соутворюючих секторів впливає на функціонування всієї системи суміжних ринків, відтак такі сектори повинні стати пріоритетними з позицій державного стимулювання.

Розроблена автором відтворювальна модель системи суміжних до зернового ринків максимально повно охоплює сукупність зв'язків і взаємодій між ними відповідно стадіям ВП в розрізі чотирьох основних сфер зернового споживання: насіннєвого, продовольчого, фуражного та промислового. Проведений структурно-динамічний аналіз зернового споживання засвідчив тенденцію зростання експорту зерна за рахунок зменшення його внутрішнього споживання, наслідком якої постає скорочення відтворювального циклу на верхньосуміжних ринках зернових і хлібних продуктів, розрив органічних зв'язків між аграрним і споживчим секторами ІЗР, експортна орієнтація зернового господарства, що не відповідає економічним інтересам держави і вимагає вжиття заходів для збалансованого розвитку системи суміжних ринків.

Теоретичне значення розробленої моделі системи суміжних ринків полягає в збагаченні методології дослідження сучасних економічних систем. На думку Г.І. Башнянина, специфічним (власним) методом дослідження економічної науки є саме «ринковий підхід», що передбачає аналіз попиту та пропозиції, виробничої та споживчої сфер економіки [20, с.19-20]. Секторний аналіз інтегрованого зернового ринку та відтворювальна система суміжних ринків повністю відповідають критеріям «ринкового підходу», відтак, можуть стати специфічними методами дослідження стратегічних товарних ринків.

Моделювання секторної структури ІЗР та системи суміжних ринків дозволяє визначити роль кожного сектору мікросистеми у відтворювальному процесі; проаналізувати збалансованість товарних і фінансових потоків ринку; визначити відтворювальні пропорції розвитку системи суміжних ринків; ідентифікувати структурні та фінансові деформації ВП, більшість яких генерується на межі переходу товарних і фінансових потоків від одного до іншого сектору як релевантного, так і суміжних ринків; оцінити ступінь узгодженості економічних інтересів суб'єктів господарювання та держави, вектори міжсекторних і міжринкових протиріч у відтворювальній системі, що має важливе прикладне значення для обґрунтування регуляторних заходів відповідно до принципів системності, ефективності, адекватності та гнучкості.

Перспективи подальших розробок полягають у моделюванні відтворювальної структури стратегічних агропродовольчих ринків із використанням методологічних підходів, обґрунтованих у даній статті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алтухов А.И. Зерно России / А.И. Алтухов, А.С. Васютин. – М. : ЭКОНДС-К, 2002. – 432 с.
2. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону : Монографія. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2008. – 311 с.
3. Кузнецова І.О. Зерновий ринок України: історія створення та тенденції розвитку : Монографія. / І.О. Кузнецова. – Одеса : Поліграф, 2008. – 198 с.
4. Солопов В.А. Развитие регионального рынка зерна и хлебопродуктов : науч. издание. – Мичуринск-наукоград РФ: Изд-во Мичурин. гос. аграр. ун-та, 2006. – 315 с.
5. Стрелков Е.В. Теоретические и практические основы функционирования зернового рынка в России (состояние, проблемы и тенденции развития) : дисс. в виде научн. докл. на соиск. уч. степ. д-ра эк. наук / Е.В. Стрелков. – М. : МГЗИПП, 1998. – 101 с.
6. Черненко С.О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні : моногр. / С.О. Черненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 171 с.
7. Курс экономики : Учебник. – 3-е изд., доп. / Под ред. Б.А. Райзберга. – М. : ИНФРА – М., 2000. –716 с.
8. Кондратьев Н.Д. Относительное падение хлебных цен и его значение / Н.Д. Кондратьев // АПК: экономика, управление. – 2001. – №1. – С. 65-70.
9. Экономическая теорія : Учебник / Н.И. Базылев, А.В. Бондарь, С.П. Гурко и др.; Под ред. Н. И. Базылева, С.П. Гурко. – Мн. : ИП «Экоперспектива», 1997. – 368 с.
10. Шевченко О.О. Сучасні економічні теорії / О.О. Шевченко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://b-ko.com/book_138.html
11. Губанов С.С. Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция (о формуле развития России) / С. С.Губанов // Экономист. – 2008. – №9 – С. 53 – 64.
12. Лысюк В.М. Воспроизводственная функция товарных рынков / В.М. Лысюк. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2011. – 225 с.
13. Вобликов Е.М. Современные системы хранения зерна / Е.М. Вобликов, Г.Н. Станкевич // Хранение и переработка зерна. – 2005. – №5 – С. 36-38.
14. Трисвятский Л.А. Хранение зерна. /Л. А. Трисвятский. – М. : Агропромиздат, 1985. – 351 с.
15. Боровик Ю.І. Суміжні ринки в структурі ринкової економіки: категоріальний аналіз і типологія / Ю.І. Боровик // Економічна теорія. – 2012. - №3 – С. 60-73.
16. Нікішина О.В. Тенденції, проблеми і перспективи розвитку зернопереробного підкомплексу Приморського регіону /О.В. Нікішина // Стратегія розвитку промислового комплексу регіону (орієнтири, ресурси, обмеження). / За ред. Б.В. Буркинського, В.М. Лисюка. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2008. – С.120-150.
17. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : стат. збірник. / За ред. Н.С. Власенко. – К, 2013. – 56 с.

18. Нікішина О.В. Деформації відтворювальних процесів на ринку насіння зернових культур / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2013. - №1 (17) – 45-53.

19. Нікішина О.В. Сучасні трансформації відтворювальних процесів на внутрішньому ринку зерна / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2012. - №2 (14) – С. 5-11.

20. Башнянин Г.І. Методологічні проблеми розвитку економічної науки: як економічну теорію перетворити на надточну науку / Г.І. Башнянин // Економічна теорія. – 2012. - №3. – С.15-26.

УДК 338.27

ШПИГ Ю.М., аспірант
Національний університет харчових технологій, м. Київ

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ М'ЯСНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті проаналізовані основні тенденції та особливості розвитку ринку продукції тваринництва і виявлені основні проблеми його функціонування. Наведені динаміка виробництва, експорту-імпорту та споживання основних видів тваринницької продукції. Визначені найбільш прийнятні напрями діяльності на ринку продукції тваринництва.

Ключові слова: експорт, імпорт, м'ясопродукти, митна вартість

The paper analyzes the main trends and characteristics of the market of animal products and identified the main problems in operation. These dynamics of production, export, import and consumption of the main types of livestock production. Identified the most appropriate activities in the market of animal products.

Keywords: export, import, meat products, the customs value

Вступ. Вихід підприємства на міжнародні ринки зазвичай є тривалим і складним процесом. Систематичне, поступове набуття досвіду в зовнішньоекономічній діяльності найкращий, а в багатьох випадках – єдиний шлях до стабільного успіху. Такий перебіг подій і обумовлює актуальність теми. Сьогодні для м'ясопереробної галузі характерні різкі контрасти — одні виробники розвиваються успішно, інші перебувають на межі виживання. В умовах зменшення обсягів якісної сировини, зниження рівня споживання, низької купівельної спроможності населення переробні підприємства змушені працювати на межі рентабельності, виробляючи низьковартісну продукцію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема регулювання агропродовольчого ринку у цілому та окремих його складових, у тому числі в контексті впливу зовнішньоекономічних чинників експорту-імпорту займає провідне місце в роботах багатьох вітчизняних вчених, зокрема В.Г. Андрійчука, В.І. Власова, В.П. Галушко, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, Т.О. Осташко, Г.В. Черевко, О.М. Шпичака та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз експортно-імпортних операцій з виробництва м'ясної продукції України по окремим видам продукції.

Результати. Посилення взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків в умовах формування інтеграційних структур не викликає сумнівів. З інтеграційними процесами пов'язаний цілий комплекс чинників, які впливають, як на посилення взаємодії внутрішнього та зовнішнього ринків, так і на диверсифікацію форм і напрямків цієї взаємодії.

Характерними ознаками агрохолдингів є орієнтація виробництва на експорт продукції, інтеграція виробництва з переробкою сільськогосподарської продукції, а також збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства за рахунок масштабу. До того ж, на відміну від дрібних і середніх операторів ринку сільськогосподарської продукції, агрохолдинги мають потужну матеріально-технічну базу.

Викликає інтерес діяльність ТОВ «Агрохолдинг «Авангард», яке практично не має у власності сільськогосподарських угідь, проте є найбільшим виробником м'яса птиці в Україні. Виробничі потужності підприємства розташовані в 13 областях України та включають три репродуктори, дев'ять зон для вирощування молодняку птиці, один завод із переробки яєць, шість комбікормових заводів і три склади для тривалого зберігання яєць. Наявні потужності дають змогу данному агрохолдингу забезпечувати понад 33,3% валового виробництва м'яса птиці в Україні [1].

«Миронівський хлібопродукт», поряд із тим, що спеціалізується на виробництві м'яса птиці, розвиває альтернативний напрям – вирощування фруктів. Вертикально інтегрована агропромислова компанія «АПК-інвест» є вітчизняним прикладом компанії з повним замкнутим циклом виробництва охолодженої свинини: від вирощування зернових і виготовлення комбікормів до виробництва й реалізації м'ясної продукції [2].

У останнє десятиріччя особлива увага до розвитку зовнішньої торгівлі приділяється в контексті трансформаційних змін національних економік як основного фактора поступальної інтеграції країн в світову економіку. Але реалізація зовнішньоекономі-